

УДК 7.072.2

DOI: <https://doi.org/10.25128/2411-3271.19.1.18>

Ке Лун

<https://orcid.org/0000-0061-5403-3789>

аспірант

Львівська національна музична академія
імені М. В. Лисенка

СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ У ПРОСТОРИ КУЛЬТУРИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто проблему діалектичної протидії глобалізації і регіоналізації як взаємообумовлених процесів та різні підходи до визначення феномену “синтез”. Висвітлено поняття “діалог” у рамках процесу діалогу мистецтв і значення розширення поля взаємодії культур. Осмислено важливість ефективної взаємодії різних національних та регіональних культур усередині мистецьких просторів. Досліджено різноманіття форм існування явища синтезу мистецтв та поглядів на значення терміну “синтез”.

Ключові слова: мистецький простір, взаємодія культур, тенденції глобалізації та регіоналізації, синтез мистецтв.

Ке Лун

аспірант

Львовская национальная музыкальная академия
имени М. В. Лисенко

СИНТЕЗ ИСКУССТВ В ПРОСТРАНСТВЕ КУЛЬТУРЫ КОНЦА ХХ – НАЧАЛА ХХІ ВЕКА

В статье рассмотрена проблема диалектического противодействия глобализации и регионализации как взаимообусловленных процессов и различные подходы в определении феномена “синтез”. Освещены понятие “диалог” в рамках процесса диалога искусств и значение расширения поля взаимодействия культур. Осмыслена важность эффективного взаимодействия различных национальных и региональных культур внутри художественного пространства. Исследованы разнообразие форм существования явления синтез искусств и точек зрения на значение термина “синтез”.

Ключевые слова: художественное пространство, взаимодействие культур, тенденции глобализации и регионализации, синтез искусств.

Ke Long

Postgraduate Student

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy

SYNTHESIS OF ARTS IN THE SPACE OF CULTURE OF THE LATE XX – EARLY XXI CENTURIES

The present process of globalization is spreading wider and wider and is evident in all spheres of public space, the artistic one including. At the same time, the opposite trend is taking place in the world – regionalization, which is associated with the desire to preserve and develop the uniqueness of individual cultural spaces. Globalization and regionalization become interdependent processes, and their dialectical opposition actualizes new problem fields. In particular, realizing the inevitability of domination in the modern continuum of these two tendencies, mankind is bound to comprehend the

importance of effective interaction between individual countries and cultures, their ability and readiness to respond appropriately to the challenges of the historical time.

This problem is actualized not only in the sphere of interaction between different national cultures, but also in the field of research of the interaction even between different regions of a single national culture, as well as the interaction within the spaces of arts themselves. Modern interaction of cultures gains the qualities of totality, including almost all spheres of social and personal life in its orbit, as well as various artistic phenomena. The concrete content and forms of cooperation are defined both by the characteristics of the participants of the interaction themselves and by all the essential features of cultural phenomena. One of the most fruitful forms of such interaction is communication of cultures in the sphere of art, because art is the finest tuning fork of the processes taking place in the whole socio-cultural life of the society. The notion of "interaction" has a rather deep meaning and is an act of mutual relations that have already taken place in the broadest sense.

In the framework of the development of modern culture, the problem of dialogue at all levels becomes especially relevant, and therefore it naturally manifests itself at the level of artistic culture phenomena. It should be noted at the same time that there are two natural poles in culture: on the one hand it is seeking for the integrity and interaction of different types of artistic and non-artistic activities, and on the other – the influence of centrifugal tendencies, aimed at separation and the establishment of interspecific boundaries. In the 21st century, along with aspirations for universal unification, the presence of individualism is observed, and along with the recognition of the value of the unique, the principle of replication in art dominates. In practice, the existence of these two poles creates tension, which stimulates the development of culture as a whole, as a complex multilayer organism. It is this dialogue that becomes one of the most optimal forms of relations at different cultural levels.

Art and artistic creativity, freely using the achievements of contemporary scientific thought, often appear to be the only bridge between the spiritual and technological, creating a field for interaction, for mutual understanding in the technogeneous society. The dialogue of epochs, styles, artistic models, the dialogue, as one of the foundations of content creation, a mechanism of integration of various aspects of modern culture, consequently acquires today a special significance.

Keywords: *artistic space, interaction of cultures, trends of globalization and regionalization, synthesis of arts.*

Сучасний процес глобалізації набуває дедалі більшої осяжності та здійснюється у всіх сферах суспільного простору, в тому числі мистецькому. Одночасно з цим у світі поширюється протилежна тенденція – до регіоналізації, що пов'язано з прагненням зберегти та розвинути унікальність окремих культурних просторів. Глобалізація і регіоналізація стають взаємообумовленими процесами, а їх діалектична протидія актуалізує нові проблемні поля. Зокрема, осягаючи неминучість панування в сучасному континуумі цих двох тенденцій, людство змушене усвідомити важливість ефективної взаємодії між окремими країнами та культурами, їх здатність і готовність до відповідної реакції на виклики історичного часу. Окреслена проблематика актуалізується не тільки у сфері взаємодії різних національних культур, а й у площині дослідження взаємодії навіть між різними регіонами єдиної національної культури та взаємодії всередині самих мистецьких просторів.

Сучасна взаємодія культур набуває ознак тотального характеру, залучаючи у свою орбіту майже усі сфери суспільного й особистого буття, а також різні мистецькі феномени. Конкретніший зміст та форми співпраці визначаються як характером учасників взаємодії, так і усіма сутнісними рисами культурних явищ. Однією з найбільш плідних форм такої взаємодії стає спілкування культур у мистецькій сфері, адже мистецтво виступає найтоншим камертоном процесів, що відбуваються у соціокультурному житті суспільства.

Поняття "взаємодія" має глибокий зміст та є актом взаємних відносин, що вже відбулись у найширшому значенні. Наприклад, у філософській науці поняття "взаємодія" визначають як загальну форму зв'язку явищ, що здійснюється в їх взаємній зміні [7, с. 250]. Розглядаючи відповідні процеси, що відбулись у сфері мистецтва, музикознавець В. Редя зазначає: "Інтегративність – прагнення до взаємозближення, взаємодоповнення,

взаємозбагачення, *взаємодії* на різних рівнях – завжди залишалася найважливішим фактором оновлення й саморегуляції мистецтва” [6, с. 8].

Щодо взаємодії видів мистецтв, то особливо влучне визначення Є. Пахомової: “Взаємодія – це процес, під час якого структурних змін зазнають форми, стан, властивості об’єктів, але їх матерія, об’єкт чи суб’єкт вступає в діалог, не утворюючи нової цілісності. Тому вважаємо взаємодію відкритим двостороннім (багатостороннім) зв’язком об’єктів (видів) мистецтв” [5, с. 7].

Сучасна культура у цілому складається з безлічі складно взаємодіючих підсистем. Визначний сучасний український філософ та культуролог М. Каган (1921–2006) виділив наступні *рівні культурної взаємодії*: одиничне (культура особистості як одиничний прояв); особливе (культура соціальної групи); загальне (культура людства) [2, с. 48]. Створюючи на основі запропонованого системного методу модель художньої культури певного типу, М. Каган розглядав досліджувані культури у соціокультурному, інституціональному, духовно-змістовному та морфологічному аспектах. Елементами такої системи є твори мистецтва, види мистецтв і ті види людської діяльності, з якими мистецтво вступає у взаємини.

Особливостям феномену синтезу присвячено чимало сучасних наукових праць, наприклад: аналізу загальної теорії художнього синтезу (Л. Андреев, Ю. Боров, А. Зісь [1], М. Каган [2], О. Кириченко), музично-художнього синтезу (В. Ванслов, Л. Закс, В. Редя [6], О. Шевченко), розробки проблем світломузики (Б. Галеева, І. Ванечкін) і синестезії¹ (Є. Пахомова, І. Фейгенберг, Ф. Юр’єв).

Мета статті – виявити взаємодію різних видів мистецтв та різних форм існування явища синтезу мистецтв.

Проблемне поле, що актуалізується крізь призму поняття “взаємодія мистецтв”, є достатньо об’ємним. Це – взаємодія автора і глядача через художній твір, взаємовідносини у процесі творення мистецтва, культурне буття витвору мистецтва, взаємодія різних видів мистецтв та художніх практик. У ХХІ столітті у зв’язку із прискоренням ритму життя, часовим “зменшенням” розмірів нашої планети та візуалізацією культури відбулося глобальне збільшення якості, кількості та швидкості передачі інформації. Це призвело до виникнення феномену “інформаційної експансії”, коли нове не просто засвоюють, а привласнюють. Діалогічні форми спілкування культурних пластів стають особливо важливими як гарантування збереження рівноваги глобального та локального, особистісного та суспільного, міжособистісного у спілкуванні. Діалог стає однією з найоптимальніших форм взаємин на різних культурних рівнях. Тільки діалог рівноправних партнерів може гарантувати повнокровне спілкування, оскільки в іншому випадку можливі знищення одного з партнерів, насильницьке нав’язування певних стратегій, моделей або м’яке розчинення, уніфікація у глобальному просторі.

Зустріч та діалог різних культур має дещо специфічну природу та є результатом непрямой або безпосередньої взаємодії культурних просторів як своєрідного діалогу “свого” і “стороннього”. Варто зазначити, що мистецтво є не просто одним із засобів формування образу “іншого”. Сутність мистецтва, його естетична природа сприяє насамперед зменшенню дистанції, що розмежує “своє” і “чуже” у соціокультурному просторі. Спілкування з творами, в яких відбивається образ іншої культури, допомагає кращому розумінню “іншості”, що, своєю чергою, стимулює розширенню простору контактів і поля взаємодії культур та особистостей. Нівелюючи народжене традиціями насторожене ставлення до інших культур, мистецтво мимоволі сприяє запозиченню елементів інших культур у різних галузях творчої міжнародної співпраці. Творча особистість у процесі взаємодії щоразу, як певний праелемент для творчості, засвоює нові й нові системи, використовуючи практично увесь досвід людства.

¹ Синестезія – одночасне відчуття та поєднання різних або й зовсім далеких відчуттів, що асоціативно проковують сильні емоції (наприклад, музичних звуків і кольору – що відчували композитори Ф. Ліст, М. Римський-Корсаков, Я. Сібеліус, О. Скрябін, художник Вінсент ван Гог; мовних записів і кольору – письменник В. Набоков; кольору і запаху – герой роману “Дар” В. Набокова).

Сучасне нашій дійсності мистецтво постмодернізму декларує принцип діалогу різних систем і потребує не вибудовування однозначної оцінки за певною системою критеріїв, а уваги до всіх спроб зрозуміти нове без розстановок полюсних оцінок. Прагнення до діалогу на усіх рівнях викликало розширення можливостей мови мистецтва, що спонукає до плюралізму у творчості. Мистецтво та художня творчість, вільно використовуючи досягнення сучасної наукової думки, нерідко виявляються єдиним містком між духовним і технічним, створюючи поле для взаємодії та взаєморозуміння у техногенному суспільстві. Діалог епох, стилів, художніх моделей, діалог як одна з основ змістоутворення та механізм інтеграції різних аспектів сучасної культури сьогодні набуває особливої значущості.

Розглядаючи поняття “діалог” у рамках процесу діалогу мистецтв, відзначимо кілька напрямків розвитку цієї проблематики. По-перше – діалог як прояв відносин “автор–глядач”, що виявляється як форма стосунків “Я–Ти”. По-друге – сама мистецька акція як діалогічний процес. По-третє – діалог як спосіб самоідентифікації автора та глядача через художній твір. По-четверте – процес взаємодій мистецтв є особливою формою міжвидового, міжкультурного діалогу.

Усі ці напрямки тісно пов’язані як поміж собою, так й із загальнокультурними процесами, що відбуваються у континуумі сучасної епохи. Вони відображають сучасний стан мистецтва та допомагають усвідомити мистецькі процеси у розвитку й перспективі. У рамках діалогу однією з найактуальніших у сучасному мистецькому просторі продовжує залишатися проблема взаємодії триумвірату “автор–твір мистецтва–реципієнт”. Тому особливе поле діалогічних відносин створює внутрішній діалог автора та глядача, що здійснюється через мистецький твір. Саме цей діалог дає змогу створити простір для існування мистецьких творів та різноманіття їх видів і форм.

Специфіка окремих видів мистецтва відображається у виконанні ними різних функцій, а реалізація цих функцій відбувається з різним ступенем повноти. Наприклад, пізнавальна функція мистецтва особливо виразно виявляється у літературі; музика відіграє особливу роль у формуванні емоційної культури особистості; образотворчі мистецтва є найактуальнішим засобом підвищення візуальної культури; у мистецтві кіно, естради та цирку особливо очевидною стає розважальна функція.

Мистецтва поділяються також за способом їх сприйняття: певні види адресовані переважно зоровому сприйняттю (живопис, архітектура, скульптура), інші види більше зорієнтовані на слух (музика), а танець, театр та кіно, наприклад, розраховані рівною мірою на зорове та слухове сприйняття. Проте варто зазначити, що кожен окремий вид мистецтва, виникаючи і розвиваючись, обов’язково взаємодіє з іншими видами мистецтв. Механізмом, за допомогою якого здійснюється взаємодія різних видів мистецтв, слугують такі фундаментальні мистецькі категорії, як: художній стиль, художній образ, художнє сприйняття, художня цінність, художній смак.

До історично усталених норм взаємодії мистецтв можна залучити *категорію синтезу*, що розуміється як особливий вид здійснення художньої творчості. Синтез (від грецького *synthesis* – з’єднання, складання, поєднання) – це взаємодія вже існуючих систем та виникнення на цій основі нової єдиної якості. У мистецтвознавчій думці дослідження проблеми синтезу мистецтв постає насамперед у вигляді докладного аналізу конкретних прикладів взаємодії та взаємовпливу мистецтв з метою виявлення закономірностей і умов народження мистецького синтезу.

Попри значну увагу вчених до категорії “синтез мистецтв”, однозначного погляду на визначення відповідного поняття ще нема. Іноді це явище прирівнюють до взаємодії мистецтв, іноді зазначають наявність інших форм співіснування творчих видів. “У дослідженні синтезу в мистецтві мають сенс усі значення цього поняття. Під синтезом мають на увазі і взаємодію, і поєднання, і злиття, і зіставлення”, – зазначив В. Міхальов [3, с. 59]. При цьому автор цитати стверджує, що причина такого широкого тлумачення синтезу є цілком з’ясованою і криється у різноманітті його проявів у мистецтві.

Дослідниця проблематики синестезії Є. Пахомова визначила, що “синтез мистецтв не створює певної сукупності окремих видів, утвореної механічно, а є вищою формою художньої

цілісності. Синтез мистецтв – це досконала співдружність окремих компонентів, яка породжує нову якість, а сплав частин утворює новий мистецький об'єкт (твір). За сутністю синтез мистецтв – це творчий процес, спрямований на поєднання різних видів і засобів мистецтва з метою досягнення нового естетичного ідеалу, набуття нового мистецького досвіду, формування цілісного ідейного задуму” [5, с. 7].

Слушним є твердження В. Реді: “Підсумовуючи минуле й окреслюючи шляхи у майбутнє, “срібний вік” через свою стислість залишився в історії радше як період культурних і художніх починань, а не здійснень, але його відкритість, діалогічність, інтегративність заклали фундамент художнього універсуму всього ХХ століття, стали орієнтирами на шляху до нових художніх синтезів” [6, с. 28].

Намагання виявити специфіку різних проявів художнього і позахудожнього, визначити поле існування різних видів мистецтва та роль художньої творчості в людському житті завжди актуальні для мистецької науки. Український мистецтвознавець і теоретик мистецтва Федір Шміт (1877–1937) вважав, що в будь-якому, наприклад, образотворчому мистецтві обов'язково наявні необразотворчі елементи – інтонація, ритм, темп, тембр, рух, гармонія. Пропонуючи свою узагальнену модель розвитку мистецтва, Ф. Шміт декларував прагнення до загальнозрозумілого, до загальнолюдського.

Окрім специфічних шарів, що істотно виділяються в будь-якому виді мистецтва як форми вираження (наприклад, звук у музиці, колір у живопису), Ф. Шміт також виділив шари комунікативного потенціалу окремого виду мистецтва або твору – елітарний, демократичний, маргінальний, пластичний та ядро [8]. Демократичний шар – це мистецтво, що готове до діалогу зі суспільством на рівних. Маргінальний – той, що не належить на даний момент до основного суспільного прошарку. Елітарний – той, який призначений для певного обраного кола реципієнтів мистецтва. Пластичний – це пласт мистецтва, що легко змінюється, підлаштовується під обставини. Тією чи іншою мірою у взаємодію здатен вступати кожний шар, набуваючи у новій системі нову якість, трансформуючись або залишаючись на старих позиціях.

Від 50-х років ХХ століття розпочався значно чіткіший прояв та розвиток факторів, що стимулювали процес взаємодії мистецтв. Посилення впливу науково-технічного прогресу привело до народження нових просторів творення та існування мистецтва, залучення до сфери мистецького засвоєння багато нового: від незвичних матеріалів (наприклад, штучних кристалів), електронних музичних інструментів, нових способів комунікації, відбувається утвердження численних нових феноменів власне мистецьких практик: від художнього дизайну до мистецьких акцій, медіа-арту, віртуального мистецтва.

Взаємодія у мистецькому процесі може бути також зрозумілою і як спроба звільнення творця від меж канонічної регламентації, як спроба створити новий рівень масштабнішого творчого мислення. Це, відповідно, має свої позитивні й негативні сторони, оскільки втрата деталей, зникнення чіткої системи критеріїв оцінювання твору мистецтва може приводити як до свободи у творчості, так і спричиняти дезорієнтацію критиків, реципієнтів і самих митців.

Сьогодні успішно працюють митці, які продукують у кількох видах діяльності паралельно та створюють культурні артефакти за допомогою взаємодії мистецтв як методу. Залишається актуальним вираз відомого скульптора Е. Неізнестного: “Синтез не еkleктика, де зібрано все волею випадку. Синтез у мистецтві – це організм, де кожна частина виконує належну їй функцію, а в цілому частини становлять естетичну єдність. Тому гарна книга, музика або скульптура, архітектурний ансамбль, є мікрокосмом” [4, с. 91].

Сьогодні людство переживає перехідний період від “епохи друку” до нової епохи, і варто звернути увагу саме на змістовний бік процесу глобалізації культури, розглядаючи її як сукупність систем цінностей, стереотипів мислення та поведінки. В умовах глобалізації до загальносвітового процесу культурного розвитку виявляється залученою значна кількість учасників та інформації, що дає змогу розширити поле культурно-мистецької взаємодії. Крім того, глобалізація – це ще й зближення ментальностей і можливість відчувати те, що відчуває людина на іншому кінці світу. В результаті діалогу народжується безліч цікавих художніх явищ, феноменів, стилів, напрямків та принципово нових якостей творчої діяльності. Якщо на

рівні одиничного відбувається взаємне збагачення різних видів мистецтва, то на рівні загально особливого триває розсування міжвидових кордонів.

У розвитку світових культурних та мистецьких процесів в сучасних умовах загальнолюдського значення найважливішу роль відіграє діалог культур Заходу та Сходу. В основі різності цих культур – історичні, ментальні та географічні сутності й культурні традиції, наявні у партнерській опозиції “Схід–Захід”. Однак ознаки, які є визначальними для кожної з цивілізацій, із плином часу змінюються залежно від того, які світові та регіональні тенденції розвитку культури домінують у кожному конкретному періоді історії. Мистецька творчість, яка звертається насамперед до почуттів, а не до розуму людини, висловлює своїми засобами результати формування сучасного суспільства, побудованого на західній моделі та суперечливих процесах взаємодії Сучасності й Традиції, Сходу і Заходу.

Отже, явище синтезу мистецтв має різноманітні форми існування, виявляючи себе “і в поєднанні різних мистецтв у загальній композиції, і в розвитку синтетичних мистецтв, і в перекладі одного художнього ряду в інший, і у взаєминах мистецтва з іншими явищами культури та матеріального буття, й у використанні окремими мистецтвами виражальних засобів, художньої мови та матеріалу інших мистецтв” [1, с. 17]. Таким чином, можемо констатувати наявність існування у мистецтвознавчому дискурсі різних поглядів на значення терміна “синтез”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зись А. Я. Теоретические предпосылки синтеза искусств. *Взаимодействие и синтез искусств*. Ленинград : Наука, 1978. С. 5–20.
2. Каган М. С. *Философия культуры*. Санкт-Петербург, 1996. 415 с.
3. Михалев В. П. Видовая специфика и синтез искусств. Киев : Наукова думка, 1984. 100 с.
4. Неизвестный Э. Кентавр. Москва, 1992. 238 с.
5. Пахомова Є. Г. Синестезійні аспекти композиторського мислення Лесі Дичко (на прикладі хорових опер “Золотослов” та “Різдвяне дійство”): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01. Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, Київ, 2018. 18 с.
6. Редя В. Я. Інтегративні процеси у російській музичній культурі кінця XIX – початку XX століть: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.03. Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, Київ, 2010. 32 с.
7. *Философская энциклопедия* : в 5 т. Москва: Советская энциклопедия, 1960. Т. 1. 504 с.
8. Шмит Ф. И. *Искусство – его психология, его стилистика, его эволюция*. Харьков : Союз, 1919. 328 с.

REFERENCES

1. Zys, A. Ya. (1978). Theoretical background of the synthesis of arts, *Vzaimodeystvie i sintez iskusstv* [Interaction and synthesis of arts], Leningrad: Nauka (in Russian).
2. Kagan, M. S. (1996). *Philosophia kultury* [Philosophy of culture], St. Petersburg (in Russian).
3. Michalew W. P. (1984). *Vidovaya spetsifika i sintez iskusstv* [Specificity and synthesis of arts], Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
4. Neizwestny, T. (1992). *Kentavr* [Centaur], Moscow. (in Russian).
5. Pachomowa, E. G. (2018). “Synesthesian aspects of composer’s thinking Lesya Dychko”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Art Studies), 26.00.01, P. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Kyiv, 18 p. (in Ukrainian).
6. Redia, V. Y. (2010). “Integrative processes in Russian music culture of the late XIX – early XX centuries”, Thesis abstract for Doc. Sc. (Art Studies), 17.00.03, P. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Kyiv, 32 p. (in Ukrainian).
7. *Philosophical Encyclopedia in 5 vol.* (1960). Moscow, Sovetskaya entsiklopediya, vol. 1. (in Russian).
8. Schmit, F. I. (1919). *Iskusstvo – ego psikhologiya, ego stilistika, ego evolyutsiya* [Art – its psychology, its style, its evolution], Kharkiv: Soyuz. (in Russian).